

İRAN TÜRKMENLERİNİN “NAMAZLIK”LARININ DESEN VE MOTİFLERİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA

JAMALEDDİN TOOMAJNIA*

Özet

Türkmen halkı, Türkmenistan ve İran'ın kuzey doğusunda, Türkmen Sahra adını alan bölgede yaşar. Türkmenlerin soyu, Oğuz Türklerine dayanmaktadır. Kültürlerini asırlarca muhafaza edebilmişlerdir. Türkmenlerin gelenekleri ve el sanatları bu bölgede devam etmektedir. Dokumacılık, bu el sanatlarından birisidir. Halı ve diğer dokuma ürünleri, Türkmen Sahra bölgesinde ve Türkmenlerde hem sanat eseri hem de evin ekonomisine katkı sağlayan önemli bir metadır. Bu ürünler, Türkmenlerin düşünce dünyalarını ve inançlarını kendi üzerinde taşımaktadır. Bu değerleri bir tarihi belge gibi işleyen Türkmen kadınlar, geleneklerini ve ayinlerini motiflerin içerisinde gizemli bir biçimde yansıtmışlardır. Ancak bu gizemi çözebilmek için Türk ve Türkmen kültürünü iyice araştırmak gerekir. Türkmenlerin desen ve motif özellikleri, bu topluluğun İslam dinini kabul etmesinden sonra yeni bir boyut kazanmıştır. Bu yeni üslubu, özellikle dini mekânlarda ve dine ait öğelerde bulmak oldukça mümkündür. Seccade, İslam'ın hem dinî hem de sanatsal öğelerinden birisidir. Türkmenler, diğer Müslüman topluluklarda olduğu gibi evlerinde kadınların kendi elleriyle dokudukları seccadelerin üzerinde namazlarını kılarlar. Bu makalede İran'ın Türkmen Sahra bölgesinde bulunan seccade türleri gözden geçirilecek, bu seccadelerin üzerinde yer alan yöresel ikonlar, semboller ve nakışlar analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İran Türkmenleri, Türkmen, Türkmen Sahra, Namazlık, Seccade

AN INVESTIGATION ON İRAN TÜRKMENS PRAYER RUGS, “NAMAZLIK” DESIGN & MOTİVES

Abstract

The Turkmen people live in Turkmenistan and the eastern north of Iran, in the region that is called the Turkmen Sahara. The ancestry of the Turkmens is based on the Oghuz Turks. They have been able to preserve their culture for centuries. The traditions and handicrafts of the Turkmen continue in this region. Weaving is one of these handicrafts. Carpet and other textile products are an important commodity that contributes to the economy of both art and home in the Turkmen Sahara region and Turkmens. These products carry the thought worlds and beliefs of the Turkmens. The Turkmen women, who treat these values like a historical document, mysteriously reflected their traditions and rituals in the motifs. However, to solve this mystery, it is necessary to thoroughly investigate Turkish and Turkmen culture. The pattern and motif features of the Turkmens gained an

---

* *Doktora Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-2253-5754, jtoomajnia@gmail.com*

additional dimension after this community accepted the religion of Islam. It is quite possible to find this new style, especially in religious places and items belonging to a religion. A prayer rug is one of the religious and artistic elements of Islam. As in other Muslim communities, Turkmens pray in their homes on prayer rugs woven by girls and women with their own hands. In this article, the prayer rug types in the Turkmen Sahara region of Iran will be reviewed, and the local icons, symbols, and embroideries on these prayer rugs will be analyzed.

Keywords: Turkmen, Turkmen Sahra, Prayer rugs, Namazlık,

Giriş

Her toplumun inanç ve düşüncesi, onun hayat tarzını belirler. Yaşam tarzlarına göre de çeşitli ürünler tasarlanır ve üretilir. Ev eşyaları, o evdeki insanların inanç ve düşüncelerinin sembol ve simgesi olabilir. İslam kültüründe namaz Müslümanların nezdinde üst seviyeye sahip olduğu için çoğu Müslümanlar namaz kılacak altıklarını bildikleri en değerli nakışlarla süslerler ve onların temiz kalmasına özen gösterirler. Müslüman halkı, bu altıklar üzerinde Allah'ın huzurunda secde yeri olduğu için onlara “seccade” adı vermişlerdir. Seccadeler, huzur verici mekânda, kul ve Rabbin arasında bir araç olacak olan altıklardır. Türkmen halkın arasında bu yapımlar için “seccade” kelimesi yerine “namazlık” terimi kullanılmaktadır.

Bogoliubov “Türkmen Halıları” kitabında Türkmenlerden ve onların namazlıklara verdikleri değeri hakkında şöyle söz ediyor:

“Bir Türkmen yolculuğa çıkarken kendisi ile bir keçe, eyer, namazlık ve bir çift heybe alır.”¹

Göçebelik dönemde çoğu namazlıklar keçeden yapılmış ancak bu dönemden sonra keçe yapma işi zor olduğu için azalmış ve diğer çeşitler daha çok üretilmeye başlamıştır. Namazlıklar Türkmenlerin geçmişten kalan standart boyutlarında yapılmaktadır. Bu yapımların değeri Türkmenlerin arasında o kadar fazla ki necasete (dinî eğitimlerine göre kir sayılan şeyler) maruz kalmamaları için onları emin birinin eliyle yapılmasını sağladılar. Örneğin bu görevi bebekleri olan kadınlar üstlenmezler. Ancak buna rağmen eğer bu ürün necasete bulaşırsa onları yıkadıktan sonra eşik halısı olarak kapı önünde kullanırlar. Namazlıklar, Türkmen gelinlerin çeyizlerinin

---

¹ Andrei Andreevich Bogoliubov, *Türkmen Halıları*, Farsça'ya çeviren: Nazdiba (Hazime Alem), İran Halı Müzesi, Tahran, 1971, s36

önemli parçasıdır ve iki veya üç namazlık olmadan gelinin çeyizi tamamlanmış sayılmaz (Şekil 1).

Bu yazı, Türkmen namazlıklarının çeşitlerini inceleyip onlarda mevcut olan sembolleri ve İran'da yaşayan Türkmenlerin bunlara ne anlamlar verdiğini analiz etmeye çalışacaktır. Araştırmanın verilerinin bir bölümü kütüphaneden toplanırken, çoğu İran'da, Türkmen Sahra bölgesini gezerek ve soruşturarak derlenmiştir ve bu araştırma gezisi esnasında bir belgesel film hazırlanmıştır.

Türkmen Sahra'da değişik hava durumuna göre, değişik doku tarzları gelişmiştir. Halı dokuma en yaygın el sanatıdır. Keçe yapma ve kilim üretme bu bölgede halı gibi yaygın olmasa da bol miktarda üretilmektedir. Halı dokumanın yanında namazlık dokuma kendi başına bir sanatsal üretim haline gelmiştir. Türkmen Sahra bölgesinde, namazlıklar doku olarak keçe, kilim ve küçük halı (Halça) tarzında dokunan namazlıklar olarak sınıflandırmak mümkündür.

1.Keçe Namazlıklar

Keçe veya Bogoliubov'un kitabında "Köçme" olarak adı geçtiği² ürünün, ilk defa ortaya çıktığı tarihi bilinmese de insanlar tarafından kullanılan en eski altlıklarından olarak tanınmaktadır. Keçe yapma zanaatında kullanılan tek hammadde yün elyafıdır. Basit bir teknik tarifinde, su, sabun ve ısı ile birlikte yünlerin lifleri birbirine geçtiğinde keçe üretilmektedir.³ Keçe, Tekstil Terimleri Sözlüğünde "Yün ve keçi kılı gibi hayvansal doğal elyafın, dış tabakasını oluşturan üst örtü hücrelerinin (pulların) belirli ısı, nem ve basınç altında, sıcak ve kaygan ortamda sürtünerek birbirine kenetlenmeyle oluşan dokusuz tekstil yüzeyi" olarak betimlenmiştir.⁴

Yün toplamadan önce Türkmenler koyunları nehre götürerek onları nehirde geçirirler. Yünleri ıslanır ve koyunlar kuruması için çalkalanır. Bu işlem sırasında koyunun yünlerinde bulunan atık ve yağ yünden ayrılarak iyice

---

² Bogoliubov, a.g.e., s38

³ Deniz Çeliker, "Geçmişten Günümüze Türklere Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler", *Art-e Sanat Dergisi*, sy. 4 (2011), s. 2

⁴ Atıla Ergür, *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul. 2002, s.136

temizlenir.⁵ Yün lifleri, toplandıktan ve yıkamadan sonra, geleneksel veya endüstriyel (makinede) bir biçimde taraklanmalıdır.⁶

Bu aşamadan sonra yünler boyanır. Keçede, siyah, kahverengi yünün doğal rengi olarak kullanılır ve sadece beyaz ve parlak lifler boyanır.⁷ Türkmen keçelerinde kullanılan renkler, genellikle parlak kırmızı, beyaz, parlak krem, kahverengi ve nadiren mavi ve yeşil içerir. Tabii ki, bazı keçelerde, özellikle Türkmen yurtların keçelerinde, turuncu ve mor renkler de dahil olmak üzere, ayrıca kullanılır.⁸ Lifleri ellerinin etrafına kıvrıp iki elin avuç içleri ile ovalayarak ve ayağın dizine bastırarak, lifler yaklaşık bir santimetre çapında fitil şeklinde hazırlanır. Bu fitiller Türkmencede "Sumak" olarak adlandırılır.⁹ Keçe tasarımı, halihazırda renkli fitil şeklinde hazırlanmış elyaflar bir hasır kalıp üzerinde başlanır. Nakışlar zihnidir ve herhangi bir ön tasarım veya kâğıt üzerinde tasarlanan plan kullanılmamaktadır. Dolayısıyla bu aşama çoğunlukla daha deneyimli kadınlar tarafından yapılır.¹⁰

1.1.Keçe Namazlıkların Desenleri

Keçeler genellikle bir desenin kenarında dikdörtgen veya daire şeklinde tasvir edilir ve keçe çerçevesindeki basit ve desensiz siyah veya kahverengi kenarlara “Kırkara” adı verilir. "Kır" marj anlamında ve "kara" siyah anlamındadır.¹¹ Keçe sürtme, bu üretimin en zor aşamasıdır. Bu aşamada lifler birbirine daha rahat yapışmasını sağlamak için, ılık sula nemlendirirler. Sonra hasırla beraber lifleri düz bir masa veya yer yüzünde sürtmeye başlarlar. Bu sürtmenin neticesinde lifler sıkı bir şekilde birbirinin içine kayıyorlar ve keçe elde ediliyor.

---

⁵ Mohsen Khosravi, “*Golestan İlinin Keçe Zanaatı Üzerinde bir Araştırma*”. Gorgan: Golestan İli Kültürel Miras Yönetimi'nin emriyle, 2004, s. 88

⁶ Jay Fred Gluk &, Sumiye (Hiramoto) Gluck, *İran el sanatlarına bir Bakış*, Çev. Hamid Enayat, Tahran: Bank Melli Iran Yayınları, 1976, s. 136

⁷ Khosravi, a.g.e., s. 22

⁸ Asadollah Matufi, *Türkmen Kültür ve Sanat Tarihi*, Kültürel Eserler ve Onurlar Derneği, Tahran, 2004, s. 2248

⁹ Khosravi, a.g.e., s. 38

¹⁰ Matufi, a.g.e., 2247

¹¹ Fereydoun Ownegh, “*Golestan İlinin Geleneksel Sanatlar Belgeleme Projesi*”. Gorgan: Golestan İli Kültürel Miras Yönetimi, 2003, s. 143

Keçelerin su geçirmez özelliği nedeniyle göçebe Türkler ve Türkmenler yurtlarını yağmurdan korumak için çatısında ürettikleri kalın keçeleri kullanırlar. Ayrıca keçeler altlık olarak vücudu yerin neminden de koruyabilir.¹²

Türkmenlerin arasında keçe üretmek eskiden kadınların görevidir ama keçe sürtme aşamasında erkekler de yardıma gelirler. Bu ürünün üzerinde eski nakışlar bulunur. Keçe nakışları ve motifleri şu şekilde sıralanabilir:

A) Sarı Çıyan nakışı (Sarı Akrep deseni) “Sârı Çıyan” ya “Sarı İçyan” Türkmencede “sarı akrep” demektir. Bu tür akrep Karakum çölünde bulunur Yaz mevsiminde Türkmenler yurtlarını havalandırma ve serinleştirmek için çadırlarının dibini açık bırakırlar. Akrepler sıcak havadan kaçarak çadırların serin gölgelerine sığınır ve çadırdaki insanları tehlikeye atarlar. Türkmen Sahra’dan Türkmen halı araştırmacısı olan Niyazmohammad Niyazi¹³, halılarda ve keçelerdeki sarı akrep deseninin Türkmenlerin Şamanist gelenekleriyle ilişkilendirir: “*Türkmen annesi, binler yıl çocuklarını ve ailesini tehlikeye atan akrebi tılsım olarak halı ve keçesinin üzerinde bir desen haline getiriyor, onun inancına göre akrep kendi resmini orada görünce kaçıp gidiyor ve böylece Türkmen annesi ailesini kurtarıyor.*”¹⁴

Bu motif keçelerde, Türkmen halılarında, kadınların şalvarlarının paçasında ve kadın gömleklerinin kol ağzında kullanılmaktadır. Türkmenler bu deseni bir tılsım olarak bilirler. İnançlarına göre bu tılsım, evdekileri ve elbise sahiplerini kötü şeytanlardan ve cinlerden uzak tutmaktadır.¹⁵ Türkmenlerin evlerinde altlık amacıyla kullanan keçelerin kenarları "Sarı Çıyan" deseni ile süslenir, metnindeki ve içerdeki motif ise "Emzik" diye adlandırılır. (Şekil 2,3)

¹² 2004 yılında Türkmen Sahra’da yapılan “Göç Geometrisi” adlı belgesel için yapılan röportajlardan alınmıştır.

¹³ Niyaz Muhammed Niyazi, Türkmen Sahra’da “Niyazcan” ismiyle tanılırdı. İran’da ve Türkmen Sahra’da Türkmen halı desenlerini yeniden yaşatan bir araştırmacı olarak tanılmaktadır. (Yazar)

¹⁴ Niyazmohammad Niyazi, “Türkmen Halısının Tarihi ve Sembolleri”, Yaprak Dergisi, sy. 27-29, Gönbed kavus, 2005, s. 33

¹⁵ Elmira Medzıtova, *Turkmenskoe narodnoe iskusstvo (Turkmen folk art)*, Türkmen Devlet Halk Sanatları Müzesi, Türkmenistan, Aşkabat, 1990, s. 85

Şekil 1: Türkmen Sahra'daki Türkmenlerin evinde, Halça namazlık, Fotoğraf yazardan, 2009

Şekil 2: Bender Türkmen şehrinde, halı pazarında, Sarı İçyan desenli keçe Namazlıklar, Fotoğraf yazardan, 2009

Şekil 3: Mihrap şeklinde, Sarı İçyan desenli keçe namazlık, Fotoğraf yazardan, 2009

B) Koçok (Koç boynuzu) Türk ve Türkmen halkı arasında "koç boynuzu", iyilik, hayır ve bolluk sembolüdür. Koç, eski göçebe ve besici Türk ve Türkmen kabilelerin yaşamında önemli ve etkili bir rol oynamıştır. Koçun yünü, derisi, bağırsağı ve etini kullanmaktan ziyade bu hayvan, koyunların neslini çoğaltan hayvan olarak tanınmaktadır ve koyun zaten göçebe Türkmenlerin yaşamlarının temeli sayılmaktadır. Koç boynuzu Türkmenlerin arasında en sık kullanılan motif olarak gücü de sembolüdür ve Türkmenlerin atalarının ruhunu temsil etmektedir.¹⁶ (Şekil 4,5,6)

Resul Çatalbaş'a göre "*beyaz koç eski Türklerde Gök Tanrı'ya sunulan kurbandır. Güç, kuvvet ve Alplığın sembolü olan koç, kimi zaman hanedan arması olmuştur.*"¹⁷

Koç sembolü Türkmenlerin geleneklerinde ve günlük konuşma dillerinde de yer almaktadır. Koç bir eril semboldür ve Türkmenler bir çocuk sünnet olduğunda onun için "Koç oldu" deyimini kullanırlar. "Koç yiğit" demek güçlü ve doğurgan yiğit demektir. Çocuklar küçükken, doğurganlık ve sağlığı

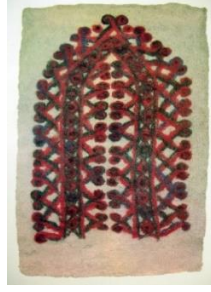
¹⁶, Nasrollah Kasrayıyan, *İran Türkmenleri*, Negar Yayınevi, Tahran, 1991, s. 20

¹⁷ Resul Çatalbaş, "Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi", *Turan-Sam: Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, c. 3, sy. 12, Kars, 2011, s.49

onların vücudunda sağlamak için, başlarını özel bir şekilde tıraş yaparlarmış öyle ki kafalarının iki tarafında boynuz gibi saç bırakırlar ve bu saçın adına “kulpak” derlermiş.¹⁸ Koç boynuzu desenine Türkmenlerin tarafından kutsal bir anlam verildiği için onların her çeşit seccadelerinde kullanılmaktadır.

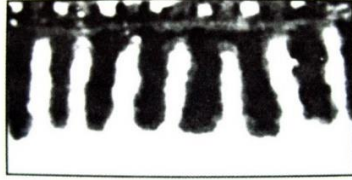
Şekil 4: Mihrap şeklinde, Koç boynuzu desenli Türkmen keçe namazlık. (Fotoğraf: Medzıtova, 1990:51)

Şekil 5: Sade dikdörtgen şeklinde, mihrap ve Koç boynuzu desenli Türkmen keçe namazlık. (Fotoğraf: Medzıtova, 1990:52)

Şekil 6: Mihrap Gül deseni, Koç boynuzuna benzer desen içeren, Türkmen keçe namazlık. (Fotoğraf: yazardan,2007)

Şekil 7: Türkmen keçede, Cevadipur'a göre, sağmal hayvanlardan ilham alınan Emzik deseni. (Fotoğraf: Cevadipur,2008, 60)

C) Emzik Nakışı, süt, göçebelerin hayati beslenmelerinden birisi olduğu için sağmal hayvanlardan inek, koyun, deve ya da keçinin memelerinin formu Türkmen kadınlar için değerli bir anlam taşımaktadır. Türkmen kadını bu formu keçeler üzerinde tasarlar ve böylece bu hayvanlara saygısını gösterir. Javadipour'a göre Türkmenler sağmalların memesine benzer desenleri

¹⁸ Aminollah Goli, *Türkmenlerin Sosyal ve Siyasi Tarihi*, Elm Yayınevi, Tahran, 1987, s. 46

“Emzik” diye adlandırılır.¹⁹ (Şekil 7) Ancak bazı bölgelerde, Türkmenler “Emzik” terimini keçe desenlerinin iç kısmında (metninde) bulunan Svastika’ya (Gamalı haç’a) benzer desen için kullanırlar. Svastika (卐) deseninde dört kol bulunur ama Türkmen keçelerde bu kollar beş, altı veya yediye arttırılır. Bu desenin kollarının sayısına göre onları Beş Emzik veya Dört Emzik olarak adlandırılır. (Şekil 8, 9) Bunu hatırlatmak gerekir ki seccadelerin kutsal ve dinî yönleri için Emzik deseni bu dokularda kullanılmamaktadır.

D) Târım deseni, bu desen adını Türkmen çadırlarında bulunan ahşap çapraz duvarından almıştır. Bu desen de keçe seccadelerde kullanılmamaktadır. (Şekil 10)

Türkmenler, Keçe namazlıkların bazı türlerinde onların dış formlarını mihrap desene benzer, eğri formda yaparlar. Bu tür namazlıklar çoğu zaman mescitler ve camiler için yapılmaktadır. (Şekil 4) Javadipour’un araştırmasına göre seccade keçesini çoğu zaman oval şeklinde yaparlar ve tahmini olarak ölçüleri 75×110 ‘dan 90×125 santimetreye kadar değişir. Bazen keçe seccadeyi altlık keçeler gibi dikdörtgen yaparlar ama aralarında fark olur şöyle ki, seccade keçelerin dört köşesinin eğriliği diğer keçelerden daha fazla olur.²⁰

Keçe namazlıkların rengi genellikle açık renklerden seçilir, Türkmenler arasında bu renkler taharet (temizlik) ve saflık sembolüdür. Bu seccadelerin iç desenlerinde koyu kahverengi ve kırmızı kullanılır.

¹⁹ Mahmoud Javadipour, *İran Keçeleri*, Iran Sanat Akademisi, Tahran, 2008, s. 60

²⁰ Javadipour, a.g.e., s. 34

Şekil 8: Altı Emzik keçe deseni, Gümüşdefe, Fotoğraf yazardan, 2009

Şekil 9: Türkmen keçelerde dört Emzik deseni. (Fotoğraf: Medžitova,1990:45)

Şekil 10: Türkmen keçelerde, Târim deseni, Fotoğraf yazardan, 2009

2.Kilim Namazlıklar

Kilimi, tiftik, düz yüzey ve yer yaygısı olarak kullanılan tüm atkı yüzü dokumalara verilen ad olarak tanımlanmışlardır.²¹ Türkmenler arasında kilim dokumak hala devam eden eski bir sanattır. Türkmen Sahra bölgesinde kadınlar halının yanı sıra kilim de dokurlar. Bugünlerde kilim dokumak büyük ölçüde azalmıştır ve kilimlerin kullanışları seccade ve eşik halısı olarak sınırlanmıştır.

Türkmenler kilimin hammaddelerini de kendi elleriyle yaparlar. Koyun yünlerini topladıktan ve taradıktan sonra halı ve kilim için ipliğe dönüştürürler ve boyarlar. Sonra kilim ve halı tezgahında bu ürünleri dokumaya başlarlar. Türkmenler kilimlerini eskiden halıları gibi yatay tezgahlarda dokurlar. Günbed Kavus'un eski bir kilimcisinin deyişine göre Türkmenler göçebelik dönemlerinde ağaç veya demirden bugünkü halı tezgahların yerine hızlıca toplanabilecek dört büyük çiviyi yeryüzüne çakarak dokuma tezgâhı kuruyorlarmış ve bu şekilde kilim üretmeye başlıyorlarmış. Kilim yapımı halı üretiminden farklıdır, halı dokunurken nakışları dokuyucunun göz önündedir ve rahat kontrol edilebilir ancak kilim ters dokunulur, yani nakışlarının doğru yüzü tezgâhın arkasında kalır ve dokuyucu onu göremez. Dokuyucu sadece elindeki küçük bir ayna ile yüzey tarafında oluşan nakışları yerine oturtmasını sağlayabilir. Bu nedenle halk arasında kilim, "nakış aşağıda" anlamına gelen "Naghshi Ashaq" olarak da anılır.²² Bu dokuma tarzı için dokumacılar kilim üretmeyi halı yapmaya göre daha zor bulmaktadırlar ve bu yüzden büyük boylu kilim daha az sayıda üretilir.

²¹ Aysen Soysaldı. *Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 379

²² Ogulbayram Kulyyewa, "Türkmen Kilimi", Çev. Abdulgahhar Sufirad, "Zenan kalby" *jhurnaly*, 2014, <http://www.margush.ir/%DA%AF%D9%84%DB%8C%D9%85-%D8%AA%D8%B1%DA%A9%D9%85%D9%86/>, (Erişim: 20.11.2020)

2.1.Kilim Namazlıkların Deseni

Türkmen Sahra’da kilimlerin dört ünlü deseni vardır. Bu desenlerin birincisi “Bostan” ikincisi ise “Gülleyidi” diye adlandırılmışlar. “Koç Boynuzu” deseni ve “Ak Nakış” kilimlerin başka desenleridir. Bu iki desen seccade kenarlarında daha çok kullanılmaktadır.

“Gülleyidi” veya “Gül Aydı”nın dokuz gül yaprağı vardır (Şekil 11), bu yaprakların bir tanesi de “Gülleydi” adını alır ve Çizim 1’deki temelden oluşur.²³ Niyazcan’a göre Türkmenler için “Dokuz” sayısı kutsal ve mübarek sayı olduğu için bu desene, dokuz yaprağı olduğu için saygı gösteriyorlar. Türkmenlerin geleneksel inançlarına göre doğurmak için gelinler bu deseni kendi giysilerine dikiyorlar. Niyazcan Hoca bu desen hakkında şu cümleleri söylemiştir:

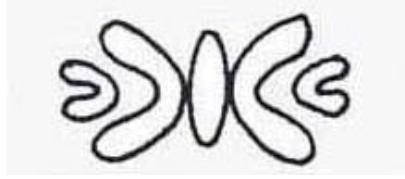
*“Belki Türkmen anası bu deseni dokuyarak Türkmen’in “Dokuz Ağız”²⁴ ismini alan, dokuz kabilesinin birleşmesini sembole etmiştir. Türkmenler hala kızlara hazırlanan çeyizi “Dokuz” derler, belki de bu kadının dokuz ay hamile kalmasına ve doğum zamanına bir işarettir. Dokuz sayısı başka kültürlerde yedi sayısı gibi Türkmenlerin yanında mübarek bir sayıdır, hatta ölüm ve yaslarımızda dokuzuncu güne önem vermekteyiz”.*²⁵

“Gülleyidi” deseni hem kilim namazlıklarda hem de havlı namazlıklarda kullanılır. Resimlerde görüldüğü gibi bu desen hem tek yapraklı ve hem dokuz yapraklı olarak yapılır. Bu desen “Ayatlık” denen kilimlerde de kullanılır, “Ayatlık” kilimleri yaslarda kefenin içindeki cenaze üzerine atılır aynı zamanda namazlık yerine de kullanılır. (Şekil 11, 12)

²³ V.G. Moshkova, “The Tribal Gol in Turkmen Carpets”, *Adapted from Turkoman Studies* 1, <http://web.archive.org/web/20050111213347/http://www.tcoletribalrugs.com/article35Moshkova.html> (Erişim: 20.11.2020)

²⁴ Bkz. Faruk Sümer, "Dokuz Oğuzlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dokuz-oguzlar> (22.05.2021).

²⁵ Zabihollah Bodaği, *Niyazcan ve Türkmen Halısı*, Farhang Yayinevi, Tahran, 1992, s. 49

Çizim 1: Gülleydi deseni

Şekil 11: Dokuz yapraklı "Gülleydi", Fotoğraf: (Bodaği, 1992:40)

"Ak Nakış" veya "Namazlık Nakış" adlı desen Türkmen seccadelerinin başka bir ünlü desenidir. Bazı araştırmalarda bu desenin ağaç ve kuş desenlerinin birleşmesinden yapıldığı belirtilmiştir.²⁶ (Şekil 13) Kilim namazlıklarda bazen büyük kilimlerin deseni ve motifleri de yer alır, "Bostani" deseni de kilim namazlıkların üzerinde de bulunmaktadır. (Şekil 14)

Şekil 12: Gülleydi desenli kilim namazlık ve onun detayı, Fotoğraf: Yazardan, Bender Türkmen halı pazarı, 2008

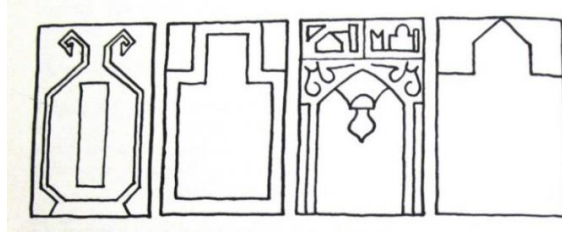
²⁶ Uwe Jourdan and Ian Bennett, *Oriental rugs. Vol. 5 Turkoman*, Woodbridge: Antique Collectors' Club, 1996, s. 36

Şekil 13: Namazlıklarda “Ak Nakış” deseni
Fotoğraf: Yazardan, Gümbed kavus, ev
namazlığı, 2019

Şekil 14: “Bostani” desenli kilim namazlık ve
kırık mihrap deseni, Fotoğraf: Yazardan,
Gümbed kavus, ev namazlığı, 2009

Çizim 2: Türkmenlerin ünlü namazlıklarının desenleri, (Bannon,1974:119)

3.Havlı Namazlıklar

İran’da yaşayan Türkmenlerin arasında, havlı namazlıklar, namazlıkların en görkemli ve önemli yere sahip olan çeşitlerindedir. Bu namazlıklar 90×120 santimetre boyutunda küçük halıdan²⁷ ibarettir ve genelde gelin çeyizinde bu çeşit namazlıkların en kaliteliisi bulunur. Bugün bazı güzel, kaliteli ve zarif namazlıkları bir resim eseri gibi duvara asılır.

Bu tür namazlıklar halı gibi dokunmaktadır. Boyutları küçük olsa da üretilmesi Türkmen halıların üretim sürecine benzemektedir. Demir veya ahşaptan yapılan küçük boyutlu halı tezgahlarında dokunur. Bu çeşit namazlıkların üretiminde yün ve pamuktan üretilen ipliklerden kullanılır. Diğer dokumacılık sanatlarda olduğu gibi bu ürünü de eskiden beri çoğunlukla Türkmen kadınlar elleriyle üretirler. Zikredildiği gibi bu tür

²⁷ Türkmenler “Halça” derler

namazlıkların dokumasını bebekleri olan kadınlar üstlenmezler. Çoğunlukla yatay halı dokuma tezgahlarında dokunurlar ve boyutu küçük olduğu için büyük boyutlu halıların üretiminde grup olarak çalışan kadınların aksine sadece bir kadın üzerinde çalışabilir.

3.1.Havlı Namazlıkların Deseni

Havlı namazlıkların desenleri diğer halı ve halçalardan (küçük boylu halılardan) farklıdır. Halılarda ilk göze çarpan ortada tekrarlanan motifler sade bir dikdörtgen çerçevede yer alırlar. Ama havlı namazlıklarda bu sade dikdörtgen çerçevenin içinde Müslümanların bazı tanıdık sembolleri yer almaktadır. Bu tür namazlıklar form olarak, iki şekilde bulunmaktadır. İlk formu, küçük halılar gibi 90×130 santimetre büyüklüğünde basit dikdörtgen şeklinde hazırlanır (Şekil 15, 17). İkinci formunun üst kısmı eğri bir biçimde mihrap şekline benzer yapılıdır. (Şekil 16)

Basit dikdörtgen namazlıkların dokumasının kolay olması nedeniyle bu tür namazlıklar halk arasında daha kullanışlıdır. Mihrap formundaki seccadeler çok az kullanılmakta olup çoğu zaman bir sanat eseri ya da süs gibi duvarlara asılırlar.

Şekil 15: "Ak Nakış" desenli havlı namazlık, Fotoğraf: Yazardan, Gümbed kavus, İran, ev namazlığı, 2009

Şekil 16: Mihrap şeklinde havlı namazlık, Fotoğraf: Yazardan, Gümbed kavus, İran, ev namazlığı, 2009

Şekil 17: Kırık mihrap desenli namazlık, Mihrap altında Yaşam Ağacı deseni, Fotoğraf: Yazardan, Gümbed kavus, İran, ev namazlığı, 2009

Genel bir şekilde, havlı namazlıkların metninde tasarlanan çerçeveye benzer desenler iki çeşide ayrılabilir:

A) Mihrap desenli namazlıklar:

Mihrap deseni, havlı namazlıkların en ünlü desenlerinden birisidir. Ayrıca bu desenin kendisi birkaç tür olarak dokunmaktadır: Sade mihraplı namazlıklar (Şekil 116), Geometrik mihrap desenleri (Kırık mihrap desenli namazlıklar) (Şekil 15,17), Kâbe namazlıklar ve “Engsi” namazlıklar türlerinde dokunulmaktadır.

B) Basit Dikdörtgen desenli namazlıklar

Bu tür namazlıkların desenleri basit bir dikdörtgenden oluşur ve mihrap gibi bir çerçeve içermezler. Çoğunlukla bu basit çerçeve içerisinde belli bir motif yer almaktadır. Bu motif her zaman beyaz renkli olduğu için “Ak Nakış” adını almıştır. “Ak Nakış” motifi, namazlıkların tanınmış deseni sayılmaktadır. Bu desen çoğu zaman namazlıkların üzerinde yer aldığı için “namazlık nakışı” olarak da adlandırılmıştır. Bazı bölgelerde bu desene “koçok” ve bazı yerlerde “sarı içyan” adları da verilmiştir. Çoğu zaman kilim namazlıklarda kullanmakta olan bu desenler, havlı namazlıklarda da kullanılmaktadır.

Basit desenli namazlıklar büyük bir tam dikdörtgenden oluşmaktadır. Sade namazlıklarda bir çerçeve gibi yer alan bu dikdörtgen içerisinde “Ak Nakış” deseni bulunmaktadır. Bu tür namazlıkların deseni çoğunlukla basit geometrik formlardan oluşur ve kompleks desenlere sahip değildir. Çizim 2, Türkmen namazlıklarının genel desenlerini göstermektedir.

Türkmen halkının arasında havlı namazlıklardan Kâbe namazlıklar ve Engsi’ler, diğer namazlıklardan daha değerli sayılmaktadır. Bu seccadelerde yer alan motifler araştırmacıların arasında sembolik anlamları oldukları belirlenmiştir. Dolayısıyla havlı namazlıklar grubundan bu seccadelerin motifleri ve taşıdığı anlamları ayrı kısımlarda incelenecektir.

3.1.1.Kâbe Namazlıkların deseni

Kâbe namazlıklar, havlı namazlıkların grubunda yer almaktadır. Bu namazlıklar Türkmenlerin en gözde, ünlü ve hatta kutsal sayılan ürünlerindedir. Bu tür namazlıkların pahası Türkmen halı pazarlarında yüksektir. Türkmenler bu namazlıkları, özel desenleri için, “Kâbe namazlık” diye adlandırmıştır. Yerel Türkmenlere göre bu namazlıklar ilk olarak Türkmenler Mekke’den getirmiş ve üzerinde Kâbe resmi olduğu için onlara “Kâbe namazlık” adını vermişlerdir. (Şekil 21) Türkmenler Türkiye’deki eski kadife seccadelerdeki (Şekil 21) cami desenlerini kendi kültürlerine uygun

olarak havlı namazlıklarda üretmeye başlamışlardır. Bu arada Türkmen kadınları, Türkmenlerin özel motiflerini de bu seccadenin desenine katmışlardır.

Kâbe namazlıklar, Türkmen Sahra evlerinde ve halı pazarlarında hâlâ bulunmaktadır. Bu tür namazlıklarda bulunan motifler, sembol olarak ilgi çekicidir. Türkiye’de bulunan eski “Camii desenli” seccadelerine bakıldığında İran Türkmenlerinin kendi kültürlerine göre ilave ettikleri bazı unsurlar semiyoloji olarak ilgi çekebilir. Bu araştırmada kısa bir biçimde Kâbe namazlıkların genel desenlerini ve motiflerini açıklamak için, Bender Türkmen şehrin halı pazarından dokunan eski Kâbe namazlığı örnek alarak diğer namazlıkların desenleri ve motiflerini bu namazlığa göre açıklamak faydalı olacaktır. Bu namazlık, satıcıya göre altmış yıllık bir namazlıktır. Böyle olmasa bile bu namazlığın ince dokusu, zarif motifleri ve renkleri ilgi çekicidir. Bu örnekte Türkmenlerin arasında kutsal bilinen semboller kullanılmıştır. İslami simgelerin, eski Şamanistlik motiflerin yanında bulunması bu örneğin önemini gösteriyor. (Şekil 18, 19, 20)

Bu namazlığın etrafında bulunan çerçeve gibi bordürde, kelebek ve güle benzer bir desenden oluşmaktadır. (Şekil 18) Bu desen, “Kâbe Nakış” olarak başka çeşit namazlıklarda da kullanılmaktadır. Bordürlerden sonra, namazlığın metni, üç çerçeveden oluşmaktadır. Yukarıdaki iki çerçeve alttaki çerçeveden küçüktür ve yerel halka göre üst çerçevelerin içinde bulunan resimler Kâbe ve Medine’nin resimleridir. Alt çerçevenin deseni mihrap, sütun ve “Mişkât” (Kandil veya kandilin konulduğu yer) desenidir, bu desen Kur’an’ın Nur suresinin 35. ayetine işaret etmektedir.²⁸

Bu çerçeveler içerisinde Türkmen halkının en sık kullandığı semboller görüntülenmiştir. “Kuş” desenlerinden “koç boynuzuna” kadar bazı geleneksel Türkmen desenlerinin çoğu bu tür namazlıklarda mevcuttur.

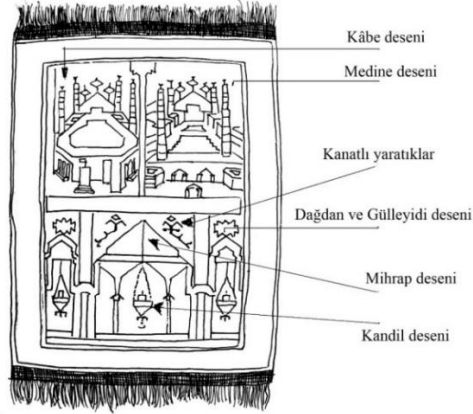
²⁸ Sema ETİKAN, “Seccade Halılarda Kullanılan Bazı Motifler ve Bu Motiflerin İslam Sanatında Yeri”, *ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu* (2007), s. 548

Şekil 18: “Kâbe Namazlık” Fotoğraf:
Yazardan, Bender Türkmen, İran, halı
pazarı, ev namazlığı, 2008

Şekil 19: “Kâbe Namazlık” Teke tayfasında
dokunan namazlık, (Bannon, 1974, 121)

Çizim 3: “Kâbe Namazlık” Çizim: Yazardan

Şekil 20: “Kâbe Namazlık”ların yeni örnekleri Fotoğraf: Yazardan, Türkmen Sahra, ev namazlığı, 2008

Şekil 21: 1950’de Hacdan Türkmen Sahra’ya gelen camili kadife namazlıklardan bir örnek, Günbed Kavus, İran, 2009

Türkmen Sahra Türkmenlerin arasında Kâbe namazlıklar en değerli dinî ürün olarak tanımlandığından dolayı Türkmen kadınları onun üzerinde kültürünün kutsal motiflerine yer vermiştir. Bu motifler sembol olarak namazlıkların üstünde okunabilir ve Türkmen kültüründe ne anlam taşıdıkları açıklanabilir. Bu kısımda Kâbe namazlıkların örneklerini göz önüne alarak bu motiflerin taşıdıkları anlam açıklanmaya çalışılacaktır.

A) Bordürler: Kelebek ve gül desenleri, bu dokuların etrafını sarmıştır. Bu desenler diğer namazlıklarda kullandıklarında “Kâbe Nakış” olarak adlandırılır. (Tablo 1.a: G) İnce bordür desenlerde “Âlaca” deseni yer almaktadır. “Âlaca”, siyah beyaz, hem de çeşitli renkli demektir. Bu desen Türkmenlerin her nakış, iğne işi ve dokusunda yer almaktadır. Yerel söyleyişlere göre “Âlaca ip” Türkmen Sahra kültüründe bir tür nazardan koruyan iptir. Hatta bu ipi nazar boncukla beraber bebeklerin ve çocukların

ellerine takarlar, “Âlaca” geleneksel kıyafetlerin ünlü bir desenidir. Halıların kenarında ilk dokunan desen “Âlaca”dır. (Şekil 22)

B) Kâbe ve Medine Deseni: Bu desenler iki çerçeve içinde namazlığın üst kısmında yer alırlar. Geçmişte bu desenler simetrik değilmiş ama günümüzde üretilen Kâbe namazlıklarda daha kolay olduğu için bu desenler simetrik hale gelmiştir. Kâbe namazlıkların bir kısmında, Mekke ve Medine sözcüğü, Arap alfabesi ile yukarı kısma yazılır, hatta bazen “Allah”ın Celale ismi üst kısımda iki desenin arasında yer alır. (Tablo 1.b: L) Bu örnekte (Şekil 18) minarelerin olduğu kısımda taç formunu tanıyabiliriz. Şekil 18, daha eski bir Kâbe namazlığı görüntülemektedir. Bu örnekteki desenlerde eğri çizgilerden yararlanılmışlardır. Yeni örneklerde desenler, basit hale gelmiştir ve renklerde geçmişteki olgunluk bulunmamaktadır. (Şekil 22, 23)

C) Mihrap ve Kandil Deseni: Alttaki kare şeklindeki çerçevede yer alan mihrap deseni kandil deseni ile beraberdir. İslam dininde namaz önemli olduğu için Müslümanlar seccadelerinde İslam dünyasını sembolize eden simgeleri dokumuşlardır. Mihrap ve kandil sembolü, İslam mimarisinden ve İslami düşünceden esinlenen bir desendir. Ayrıca Naiyazcan’a göre kandil deseni bu seccadelerde Kur’an-ı kerimdeki Nur suresinin 35. ayetine işaret etmektedir ve bu kandil peygamberin sembolüdür. (Tablo 1.b- K)

D) Türkmenlere özel desenler: Şekil 20 örneğinde namazlık içerisinde bazı küçük motifler bulunmaktadır, bu küçük desenler Türkmenlerin özel motiflerini kapsamaktalar. Bunlardan, “Gülleydi” motifi en önemlisidir. Bir diğer motif, “Dağdan” motifidir. “Dağdan”, Türkmenler arasında ağaçtan yapılan çok küçük nazar boncuğudur. “Dağdan ağacı” şahsı, nazardan saklamak için yapılır ve Türklerin eski geleneklerinden biridir. Türkmen Sahra’da bu ağaçtan, küçük nazar boncuklar, kutsal mezarların etraflarında bulunan ağaçlardan yapılmaktadır. (Tablo 1.a: E)

Mihrap kısmında küçük bir motif daha var, bu motifi Türkmenlerin el dikimlerinde de görünmektedir. Bu motif genelde “Kuş” diye adlandırılmaktadır ama bazı bölgelerde bu motife “Turna kuşu” derler. Turna kuşu Türkmen Sahra’daki göllerde yaşar ve Türkmenler bu kuşa saygı duyarlar. Cooper kitabında turnayı “kuşların büyüğü” saymaktadır. Turna kuşunun vazifesinin, ruhlara cennete dek eşlik etmek olduğuna inanılır. (Cooper,1987:150) (Tablo 1.a: F)

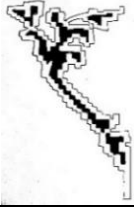

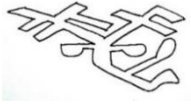

E) Kanatlı yaratık motifleri: Kâbe namazlıklarda başka bir ilgi çeken motif, bir kanatlı desendir. Bu kanatlı desen melek desenine benzer ve

mihrabın iki tarafında bulunur. Bu desenin farklı çeşitleri vardır ama yeni ürünlerde daha az bulunmaktadır. (Çizim 3) Sık görülen tarihi motiflerin biri de kapıların ve geçitlerin iki tarafında bulunan koruyucu meleklerdir, bu unsur bir seccadenin üzerindeki manevî anlamı ifade edebilir. Bu namazlıkların üzerindeki kanatlı yaratık ve kuş motifleri, uçuş sembolü olabilir ve yerden (maddiyetten) göğe (maneviyata) yolculuğu hatırlatabilir. Bu tür motiflerin kökü İslam'dan önce, Türk ve Türkmenlerin eski Şamanizm geleneklerinden esinlenmektedir. Kanatlı yaratığın baş kısmında koç ve geyik boynuzuna benzer desenler, bu yaratıkların kutsal olduğu anlamına gelebilir. (Tablo 1.a: A, B, C, D)

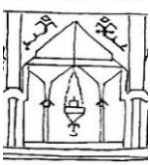
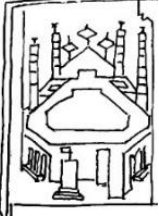

Şekil 22: Türkmenlerin arasında “Alaca İp” denge ve barış sembolüdür.
(<http://erkinnews.ir/wp-content/uploads/2016/01/81067404544597232201.jpg>)

Tablo 1.a: Kâbe Namazlıklarda mevcut motifler

Motif Deseni	Motif Adı	Motif Deseni	Motif Adı
	A. Kanath yaratıklar (melekler) Örnek 1		D. Kanath Yaratıklar (Melekler) Örnek 4
	B. Kanathlı Yaratıklar (Melekler) Örnek 2		E. Dağdan desenin içerisinde Gülleydi deseni
	C. Kanathlı Yaratıklar (Melekler) Örnek 3		F Uçan Turna kuşu

Tablo 1.b: Kâbe Namazlıklarda mevcut motifler

Motif Deseni	Motif Adı	Motif Deseni	Motif Adı
	G. Kâbe Nakış (namazlıkların bordürlerinde bulunur)		J. Taç Motifi
	H. Medine Deseni (Cami Deseni)		K. Mihrap, Kandil ve kanath yaratıklar
	I. Mekke Deseni (Kâbe deseni)		L. "Ya Allah" Ve "Ya Muhammed" yazıları

3.1.2.Engsilerin Desenleri

Türkmenlerin güzel ve ünlü dokularından birisi “Engsi”, “Ensi” ya “Önsi” diye adlandırılmıştır. Bu tür dokuların deseni diğer türlerden farklıdır. “Engsi” ya “Ensi” kelimesi Türkmençe “Öngsü” kelimesinden gelir, bu sözcük “Önü” ya da “Önünde” anlamına gelir. Batılı yazarlar bu sözcüğü rahat ifade etmek için, onu “Ensi” kelimesine çevirmişlerdir²⁹, asıl sözcük Türkmenler tarafından “Öngsi” ya “Engsi” şeklinde söylenmektedir. Bu tür dokular kullanışlı oldukları için diğer namazlıkların desenlerini onlardan almış olabilirler, dolayısıyla bu dokunun motiflerini incelemek önemli bir konudur.

1891 Viyana, Büyük Halı Fuarından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar, yazarlar, “Engsi” halılarını seccade halıları olarak tanıtmışlardır.³⁰ “Engsi”, genelde Türkmen taifelerinin tümünde dokunmaktadır.

İlk olarak “Illustrated London News” gazetesinde 1885 yılında yayınlanan bir illüstrasyonda, “Engsi”, “kapı halısı” diye tanıtılıyor. (Şekil 23) “TurkoteK”³¹ sitesinin forumunda ise “John Howe”³² isimli bir araştırmacı Afganistan’da “Ersari” Türkmen taifesinden bir kadının dilinden başka bir hipotezi ortaya atmaktadır. Howe’un araştırmasına göre, Ensi’ni, Türkmenler, çadırlarının arkasında, tam kapının karşısında asarlar ve “Engsi” kelimesi “Yengse” (Türkçede “Ense” anlamında) ‘den gelmiştir.

Bu tür halılar iç metinlerinde kesişen iki şerit ile dörde bölünmektedir. Bu desene “Haçlı” ya “Haçlu” desen denir. Bu halılar Türkmenlerin büyük halılarına benzer, başlangıçta “Âlem” denen desen ile başlar. Bu halının merkezi kısmında beyaz nakışlar ile asıl metinden ayrılmaktadır. Bazı örneklerde bu kısım yatay bir şerit ile ikiye bölünmektedir. Daha gelişmiş Engsi desenlerinde “Türkmen çizgisi”³³ olarak adlandırılan desen, merkezi kısmın etrafını sarmıştır. (Şekil 26, 27) Desenin üst kısmında çoğu zaman mihrap şeklinde desenler bulunmaktadır. Yıllarca araştırmacılar bu mihraba benzer desenlere göre bu halılara seccade kategorisinde yer vermişlerdir.

²⁹ http://www.turkoteK.com/salon_00089/s89t21.htm (Erişim: 11.09.2019)

³⁰ . Robert Pinner, “the Turkmen Ensi in Literature And İn Life”, *Halı*, sy. 132, s. 97-107, (Ocak 01, 2004), s. 98

³¹ Türk halı ve doku koleksiyoncularının site ve forum platformu olarak işini sürdürmektedir (yazar) <http://www.turkoteK.com/ensi/engsi.html> (Erişim: 11.09.2019)

³² http://www.turkoteK.com/salon_00089/salon.html (Erişim: 11.09.2019)

³³ Bogolyubov bu çizgileri Türkmenlerin çoğu dokularında bulunan bir motif olarak adlandırmıştır, (Bogolyubov, a.g.e., 65)

Koleksiyonlarda bulunan Engsi'lere göre bu dokular iki büyük gruba yani mihrap ya da kubbe desenleri mevcut olan Engsiler (Şekil 25, Çizim 4) ve mihrap ya da Kubbe desenleri olmayan (Kubbesiz) Engsi'lere ayrılabilir (Şekil 24, 28, Çizim 5). Ayrıca mihrap deseni olan Engsi'lerde iki çeşit desen sadece bir mihrabı olan ve üç ve üçten fazla mihrap deseni olan Engsi'lere ayırmak mümkündür.

Şekil 23: Türkmen büyüklerinin birisi ailesi ile Türkmen çadırın evinde, Ensi, çadırın kapısının önünde asılmıştır. Bu Çizim "the London Illustrated News", 28 March 1885 tarihinde yayımlanmıştır

<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/bl/0001578/18850328/011/0004>

Engsi'lerde Türk ve Türkmenlerin en ünlü motifleri bulunmaktadır. Bu motiflerden, mihrap motifi, yaşam ağacı, kandile benzer desenler ve "S" harfine benzeyen süsler olarak gösterebiliriz. Bu motifler araştırmacıları ve semiyologları (göstergebilimcileri) kendine çeken bir konu olmuştur ve bu simgeleri açıklamaya çalışmışlardır. Bu açıklamalar bazen sosyal bilimlerden gelir bazen şiirsel açıklamalarla önümüze çıkar.

Hawli adlı bir araştırmacı, yerel dokucuların dilinden Engsi'deki desenlerin "mescit" veya "cami" olduklarını söyler. Haçın dikey kolunu caminin kapısı olarak ve "Y" şeklinde olan motifleri caminin divanı olarak açıklıyorlar. Yaşam ağaçları mihrap altında bulunmaktadır.³⁴ (Çizim 4) E. Wright, bu desenlerin İran'ın meşhur bahçe desenlerinden ilham alındığını söyler.³⁵ Bogoliubov Sarık taifesinin Engsi'sinin deseninde Kâbe formunu bulmaktadır ve alt kısmında Kâbe'nin sahasını bulur.³⁶

³⁴ Pinner, a.g.m., s. 99

³⁵ Richard E. Wright, "Reflections on the Engsi", http://www.richardewright.com/0406_engsi.html (Erişim: 01.04.2019)

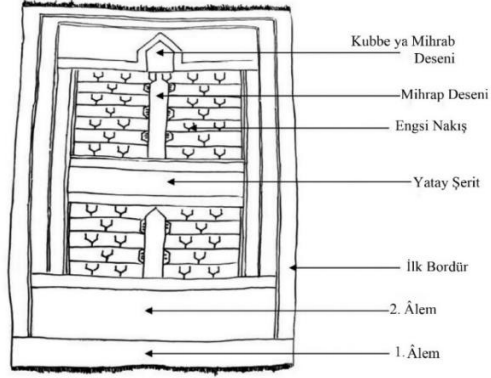
³⁶ Bogoliubov, a.g.e., s. 62

Şekil 24: Salur Ensi'si, kubbesiz desen, (Pinner,2004:87)

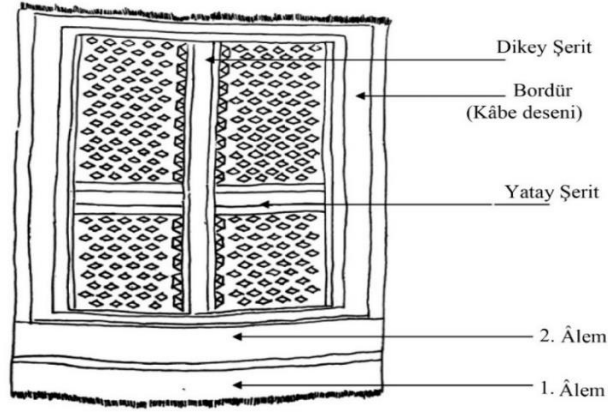

Şekil 25: Kubbeli desen Ensi, (Pinner,2004:96)

Çizim 4: Kubbeli ya mihraplı desen Ensi, Çizim analizi:
yazardan

Çizim 5: Kubbesiz ya mihrapsız desen Ensi, Çizim analizi: yazardan

Şekil 27: Yedi Kubbeli Engsi deseni, "Türkmen Çizgi" deseni
(http://www.turkote.com/salon_n_00089/E13.jpg)

Şekil 28: Kubbesiz Engsi deseni,
(http://www.turkote.com/salon_

Şekil 26: Üç Kubbeli Engsi deseni,
(http://www.turkote.com/salon_00089/E1.jpg)

Sonuç

Her Müslümanın evinde bulunan seccade onun Allah’ın emrine teslim olduğunu gösterir. Müslümanların, seccadelerindeki süs ve simgeler özenli ve parlaktır. Türk ve Türkmen halkı İslam’dan önceki Şamanizm geleneklerini, İslam dinini kabul ettikten sonra bu dine taşınmışlardır. Bu meseleyi bazı eski geleneklere baktığımız zaman daha iyi anlayabiliriz. Elbette ki bu taşıma değişikliklere uğramıştır. Türkmenler eskiden kalan bazı kutsal motiflerini, İslam’dan sonra giysilerinde ve dokuma sanatlarında korumuşlardır. Bu kutsal semboller Namazlıkların da üzerinde bulunmaktadır. Göçebe şeklinde yaşayan Türkmen halkı el dokuma sanatlarında, sanatsal olarak en büyük çabayı göstermişlerdir. Türkmen halkı kendi yaratıcılıkları ile çevreden gelen İslami dünyanın etkileri altında kendilerine has desenler yaratmışlardır. Türkmenler, namazlıklarında İslami düşüncelerini, eskiden gelen ayin ve kutsal gelenekleri ile birleştirip desenlerinde yeni semboller ve diller yaratmaya çalışmışlardır, namazlıklarında bu birleşme meselesi ön plana çıkmaktadır. İslam mimarisinde bulunan mihrap unsurunu alarak kendi namazlıklarını mihrap şeklinde üretmişlerdir. Öte yandan Kâbe’nin formundan esinlenerek bu formu namazlıklarının merkezinde yansıtmışlar ve bunlarla beraber eskiden kalan kutsal motiflerini de unutmamışlardır. Gerek koç boynuzu gerekse dağdan ağacı ya da turna motifi Kâbe’nin veya mihrabın kurtarıcı meleklerini temsil etmektedir. Engsi denen doku, gizem dolu bir cennet bahçesi olarak Kâbe’yi veya mescidi temsil ederken koç boynuzu, akrep desenlerini de kapsayan bir dokudur.

KAYNAKLAR

BODAĞI, Zabihollah,. *Niyazcan ve Türkmen Halısı*, Farhangian Yayınevi, Tahran, 1992

BOGOLIUBOV, Andrei Andreevich, *Türkmen Halıları*, Farsça’ya çeviren: Nazdiba (Hazime Alem), İran Halı Müzesi, Tahran, 1971

COOPER, J. C., *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*. London: Thames and Hudson, 1978

ÇATALBAŞ, Resul, “*Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi*”, *Turan-Sam: Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:12, Kars, 2011, s.49-60

ÇELİKER, Deniz, “Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler”, *Art-e Sanat Dergisi*, sy4 (2011), s. 1-22

ERGÜR, Atila, *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul. 2002

ETİKAN, Sema, “Seccade Hallarda Kullanılan Bazı Motifler ve Bu Motiflerin İslam Sanatında Yeri”, *ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu* (2007), s. 545-563

E. WRIGHT, Richard, “Reflections on the Engsi”, http://www.richardewright.com/0406_engsi.html (Erişim: 01.04.2019)

GLUK, Jay Fred & GLUCK, Sumiye (Hiramoto), *İran el sanatlarına bir Bakış*, Çev. Hamid Enayat, Tahran: Bank Melli Iran Yayınları, 1976

GOLİ, Aminollah, *Türkmenlerin Sosyal ve Siyasi Tarihi*, Elm Yayınevi, Tahran, 1987

HOWE, R. J., *What Can We Say About the "Engsi?"*, http://www.turkoteck.com/salon_00089/content.html, (Erişim:30.10.2016)

JAVADIPOUR, Mahmoud, *İran Keçeleri: Türkmen Keçesi*, İran Keçeleri, İran Sanat Akademisi, Tahran, 2008

JOURDAN, Uwe, and Ian Bennett, *Oriental rugs. Vol. 5 Turkoman*, Woodbridge: Antique Collectors' Club, 1996

KASRAYİYAN, Nasrollah, *İran Türkmenleri*, Negar Yayınevi, Tahran, 1991

KHOSRAVI, Mohsen, “Golestan İlinin Keçe Zanaatı Üzerinde bir Araştırma”. Gorgan: Golestan İli Kültürel Miras Yönetimi'nin emriyle, 2004

KULYYEWA, Ogulbayram, “Türkmen Kilimi”, Çev. Abdulghahhar Sufirad, “Zenan kalby” jhurnaly, 2014, <http://www.margush.ir/%DA%AF%D9%84%DB%8C%D9%85-%D8%AA%D8%B1%DA%A9%D9%85%D9%86/>, (Erişim: 20.11.2020)

MATUFI, Asadollah. *Türkmen Kültür ve Sanat Tarihi*, Kültürel Eserler ve Onurlar Derneği, Tahran, 2004

MEDZITOVA, Elmira, *Turkmenskoe narodnoe iskusstvo (Turkmen folk art)*, Türkmen Devlet Halk Sanatları Müzesi, Türkmenistan, Aşkabat, 1990

MOSHKOVA, V.G. (Valentina Georgievna), *The Tribal Gol in Turkmen Carpets*,
<http://web.archive.org/web/20050111213347/http://www.tcoletribalrugs.com/article35Moshkova.html> (Erişim tarihi: 2005/11/6)

NİYAZİ, Niyazmohammad, “Türkmen Halısının Tarihi ve Sembolleri”, *Yaprak Dergisi*, sy. 27- 29, Günbed kavus, s. 33- 36, 2005

OWNEGH, Fereydoun, “Golestan İlinin Geleneksel Sanatlar Belgeleme Projesi”. Gorgan: Golestan İli Kültürel Miras Yönetimi, 2003

PINNER, Robert, “A closer look at the most exclusive of Turkmen rugs, the ninth Salor ensi” *Hali*, sy. 90, s. 69, London (Ocak 01,1997).

———. “the Turkmen Ensi in Literature And İn Life”, *Hali*, sy. 132, s. 97-107, (Ocak 01, 2004).

SOYSALDI, Aysen. *Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009

AKM, 2009

W.O. BANNON, George., *The Turkmen Carpet*, Gerald Duckworth & Co. Ltd. London, 1974

Bu kaynakçalara göz atarak:

BİGDELİ, Mohammad Reza, *İran Türkmenleri*, Pasargad Yayınevi, Tahran,1990

LOGASHOVA, Bibirabe'e, *İran Türkmenleri*, Farsça'ya çeviren: Sirius İzedi, Şebaheng yayınevi, Tahran, 1980

PURKARIM, Houshang, *İran Türkmenleri*, Honar ve Mardom Dergisi, Sayı 41, 42, 64, Tahran, 1963

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972

İNTERNET KAYNAKLAR

<http://www.richardewright.com/default.html> , (Erişim:17.01.2020)

<http://www.tcoletribalrugs.com/index.html> , (Erişim:19.01.2020)

http://www.turkoteK.com/salon_00089/salon.html (Erişim:30.10.2019)

<https://islamansiklopedisi.org.tr> (Erişim:01.10.2020)

<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk> (12/09/2020)